

کلیات دستور ایرج جی مهر جی رانا (دست نویس ف ۴۳)

www.ketab.ir

به تصحیح و توضیحات

دکتر رحیم کلهر

دکتر محمود طاووسی

سوشناسه:	مهرجی رانا، ایرج جی، ۱۸۲۶-۱۹۰۰ م.
عنوان و نام پدیدآور:	کلیات دستور ایرج جی مهرجی رانا (دستنویس ف ۴۳) / به تصحیح و توضیحات محمود طلاووسی، رحیم کلهر.
مشخصات نشر:	تهران: نشر برسم، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری:	۱۰۸ ص.: جدول.
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۷۱۳۸-۷۶-۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	ص. ع. به انگلیسی: Kulliyat Dastur Erachji meherji rana (manuscript F 43)
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۱۰۵] - ۱۰۸.
موضوع:	تعلیمات دینی زردشتی Zoroastrian religious education
شناسه افزوده:	طلاووسی، محمود، ۱۳۱۶ - مصحح
شناسه افزوده:	کلهر، رحیم، ۱۳۵۴ - مصحح
رده‌بندی کنگره:	BL1۵۷۰
رده‌بندی دیوبی:	۲۹۵
شماره کتابشناسی ملی:	۱۰۰۰۹۸۷۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی:	فیا

کلیات دستور ایرج جی مهرجی رانا

متنی به فارسی زرتشتی، سده سیزدهم یزدگردی
(دست‌نویس ف ۴۳)

- نویسنده و پدیدآورنده: ایرج جی مهرجی رانا
- تصحیح متن و توضیحات: دکتر محمود طلاووسی و دکتر رحیم کلهر
- ناشر: نشر برسم
- چاپ نخست: بهار- ۱۴۰۴
- شمارگان: ۳۰۰ نسخه

BRWN.

نشر برسم

آدرس: اندیشه، فاز ۵، خیابان بهشتی، مجتمع الهیه
بلوک ۴، واحد ۸
تلفن: ۷۷۲۰۷۰۹۴ همراه: ۰۹۱۹۳۳۹۰۳۳۴

کلیه حقوق و امتیازات کتاب محفوظ است.

ISBN: 978-622-7138-76-4

9 786227 138764

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>فصل</u>
۹	مقدمه.....
۲۵	فصل نخست: ابیاتی در باب یزشن کردن.....
۲۷	فصل دوم: تاریخ بنای آتشکده‌ی بهرام قصبه‌ی نوساری.....
۳۳	فصل سوم: فروغ آیین.....
۷۱	فصل چهارم: مناجات.....
۷۹	فصل پنجم: دعا نام ستایش.....
۸۷	فصل ششم: گزیده‌هایی از روایات فارسی.....
۹۳	فصل هفتم: گزیده‌ای از کتاب دازاب هرمزدیار.....
۱۰۱	فصل هشتم: چگونگی سال، ماه‌ها و نوروز.....
۱۰۵	منابع.....

مقدمه

از سال ۸۴۶ یزدگردی (۱۴۷۷ میلادی) که نخستین ملاقات زرتشتیان هند با زرتشتیان یزد، توسط نریمان هوشنگ بروچی، حدود ۳۵۰ سال گذشته بود که دستور ایرج متولد شد. زمانی که نریمان هوشنگ به یزد آمد، زبان فارسی نمی دانست، به همین خاطر یک سال در این شهر ماند، به کار داد و ستد پرداخت و اندکی فارسی آموخت. او به زرتشتیان یزد می گوید که زرتشتیان هند نمی توانند خط پهلوی بخوانند، از این رو زرتشتیان یزد متن های دینی پهلوی را به خط اوستایی (بازند) نوشتند و به وی دادند (هرمز دیلر، ۱۳۶۲: ج ۲؛ ۳۷۸ نیز دالوند، ۱۳۹۹: ج ۱؛ ۱۰۸-۱۰۹).

با مراودات و مکاتباتی که بین زرتشتیان هند و ایران صورت گرفت، دوباره زبان فارسی به عنوان یکی از زبان های مورد استفاده ی زرتشتیان هند واقع شد به صورتی که آنها علاوه بر جمع آوری و کتابت نوشته های فارسی، خود به زبان فارسی آثاری به نظم و نثر پدید آوردند و با این کار بر غنای زبان و ادبیات فارسی در هند افزودند و بعداً خواهیم دید که آن ها آثاری را برای آموزش زرتشتیان ایران به زبان فارسی می نویسند (مقدمه، فروغ آیین). از جمله کسانی که زبان فارسی را نیز در کنار زبان های اوستایی، پهلوی و گجراتی در آثار خود به کار بردند، دستور ایرج جی سهراب جی است.

دست نویس «کلیات دستور ایرج جی» یا «F43»، مجموعه ای از دست نوشته های دستور ایرج جی، سهراب جی، کاووس جی، سهراب جی مهرجی رانا^۱ است که وی طی سال های ۱۲۴۱ و ۱۲۴۳

مهرجی رانا، به دلیل تقوا و دانش خود مشهور و شهرت او بسیار گسترده بود، به طوری که توسط فرماندار منول در سورات انتخاب شد تا برای توضیح دین زرتشتی نزد اکبر شاه حضور داشته باشد. مهرجی رانا در طول اقامت خود در دربار از سال ۱۵۷۸-۹ میلادی، چنان شاه را تحت تأثیر قرار داد که به گفته ی «عبدالقادر ←

۱- مهرجی رانا یکی از برجسته ترین شخصیت های تاریخ پارسیان هند می باشد که در سال ۱۵۳۴ میلادی (۹۰۵ یزدگردی)، در خانواده ای روحانی بنام «کاکا پهلان پل» (Kaka Pahlān pol) متولد شد. این پسر را «مهیاری» پسر «رانا جنگ» (Rana Jesang) نامیدند و به مهیار (مهرجی) رانا معروف شد.

یزدگردی نوشته است. اصل دست نویس به شماره F43 در کتابخانهی مهرجی رانا^۱ نگهداری می شود. تنها دابار^۲ توصیفی از آن، به دست داده است (دابار، ۱۹۲۳: ۲۵-۲۴).

این دست نویس که عکس آن از کتابخانهی مهرجی رانا برگرفته شده، در نسخه‌ی اصلی از صفحه ۷۷ (فصل یک) شروع گردیده و تا صفحه ۲۵۰ (انتهای فصل چهار) پایان یافته و با اعداد فارسی به صورت متوالی شماره گذاری شده است و از فصل ۵ تا پایان فصل هشتم هر فصل شماره گذاری مختص به خود دارد: فصل ۵ از صفحه ۱-۱۶: فصل ۶ از صفحه ۹-۱۲، ۱-۸: صفحات ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ به اشتباه مرتب شده و در مجموعه مقدم بر صفحه یک قرار گرفته شده اند که در تصحیح بعد از صفحه ۸ آورده شدند. فصل ۷ از صفحه ۱-۱۴: فصل ۸ از صفحه ۱-۸.

دست نویس با جلد چرمی صحافی شده و کاغذ به کار رفته، سفید و آبی است، اندازه‌ی هر صفحه $15/24 \times 20/57$ سانتیمتر و در هر صفحه‌ی آن از ۹ تا ۱۲ سطر نوشته شده است (دابار، همان). نویسنده، عنوان فصل ها را نوشته و هر فصل را از صفحه‌ی جدید شروع کرده است. همچنین در پایین برگ ها به عنوان «پیونده»، واژه‌ی اول برگ بعد را در پایین حاشیه‌ی سمت چپ پشت برگه نوشته است. مؤلف اثر خود را با خط نستعلیق خوش نوشته است. در قسمت هایی از فصل ششم: که رونوشتی از «روایات» می باشد از الفبای اوستایی برای عنوان و همچنین صفحه‌ی ۲۰۴ و ۲۰۵ کلا به زبان فارسی و از خط اوستایی استفاده کرده است. نیز از سطر سوم صفحه ۲۰۷ تا سطر سوم صفحه ۲۰۸ به خط گجراتی نوشته شده است.

سال است که به طور مستمر تا به امروز به مردم نوساری، واقع در ایالت گجرات در غرب هند و همچنین جامعه‌ی پارسی و علمی خدمت می کند. این کتابخانه در سال ۱۸۷۲، توسط یک موبد پارسی ثروتمند به نام «نوساری والا ست بورجور بهمن جی پادام» (Navsariwala Seth Burjor Bamanji Padam)، با ساختن ساختمانی در زمین های خود به نام لاکاد فالیا (Lakkad Falia) و با سرمایه‌ای معادل ۲۲۵ روپیه تاسیس و بنام دستور مهرجی رانا نام گذاری شد (همان). در کتابخانه تعداد ۴۹۶ دست نویس به زبان های اوستایی، پهلوی، فارسی و گجراتی نگهداری می شود که بیشتر آنها اهدایی خانواده‌ی مهرجی رانا به کتابخانه هستند (دابار ۱۹۲۳: پیشگفتار).
www.meherjiranalibrary.com/home/hi
(story)

^۲ - Dhabahr, B. N.

البدائونی، -مورخ دربار مغول- شاه به وزیر خود ابوالفضل دستور داد تا روز آتش را روشن نگه دارد. قبل از خروج مهرجی رانا از دربار، شاه به او جاگیر (jāgīr) (تیول) یا زمینی اهدا کرد و همچنین ملکی را در منطقه‌ای به نام قلخادی (Ghelkhadi) در نزدیکی شهر مدرن نوساری دریافت کرد. هنگامی که او به نوساری بازگشت، همه دستوران او را به ریاست دستوران نوساری پذیرفتند و برای اولین بار لقب دستور بزرگ (vaḍā dastur) به وی اعطا شد. از این رو به اولین دستور مهرجی رانا معروف شد و نسب دستوری را آغاز کرد که تا امروز در خانواده‌ی او ادامه دارد

(www.meherjiranalibrary.com/home/hi)
(story). رانا: فرمانروایی پایین تر از راجه. راجه: فرمانروای یک کشور و یا ایالت (برهمن ۱۳۸۵: ۲۰۹).
^۱ - کتابخانه‌ی دستور مهرجی رانا پیش از ۱۵۴

کلیات دستور ایرج مهرجی رانا

فصل نخست دست‌نویس، علاوه بر مجموعه-۴۴۳-، در دست‌نویس ۴۴۷ گزارش شده (دایار ۱۹۲۳: ۲۹). همچنین فصل دوم علاوه بر مجموعه‌ی ۴۴۳، در دست‌نویس ۴۶ نیز گزارش شده است (دایار ۱۹۲۳: ۴).

فصل سوم مفصل‌ترین فصل کتاب است، که بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. دستور ایرج در سال ۱۲۳۸ یزدگردی کتاب مفصلی به نام «Rehbar-e Din-e Jarthushti»: «آموزش دین زرتشتی»، در اصول و آموزه‌های زرتشتی به زبان گجراتی، نوشته است (کوتوال و بوید ۱۹۸۲: ۱۰). دستور ایرج نظر به اهمیت این کتاب، خلاصه‌ای از آن را در سال ۱۲۴۳ یزدگردی برای آموزش شاگردان مدرسه‌ی ملافیروز به زبان فارسی نوشت و نام آن را «فروغ آیین» گذاشت (دایار ۱۹۲۳: ۲۵). افزون بر نسخه‌ی چاپ سنگی، دست‌نویس‌هایی از این اثر نیز بر جای مانده است: ش ۴۴۳ در کتابخانه مهرجی، رانا برگ‌های ۹۰-۲۳۶ مورخ روز مهر ماه مهر سال ۱۲۴۳ یزدگردی همان متنی است که در سال ۱۲۷۶ یزدگردی توسط رستم و خدارحم پسران بهرام سروش تفتی، به همراه رسالات دیگر، زیر نام «دبستان مازدیسنی» در بمبئی چاپ شد (دبستان مازدیسنی ۱۲۷۶ی، ۳۳۹-۲۶۱). این چاپ به علت مخدوش بودن مورد استفاده قرار نگرفت. غروی نسخه‌ای از این بخش را به شماره ۳۶۳ در مجموعه‌ی مانکجی؛ کتابخانه‌ی موسسه‌ی کاماچنین گزارش کرده است: فروغ آیین ۳۶۳، از ایرج‌جی سهراب مهرجی رانا. نستعلیق، بی‌نام، ۱۸۶۲م، ۱۲×۱۲، ۱۳۵ص، ۱۲س. وضع عمومی: خوب (غروی ۱۹۸۶: ۶۲).

گردآورندگان «دبستان مازدیسنی»، فصل هشتم دست‌نویس را در فصل «در چگونگی پدید آوردن ماه‌ها و سال‌های کیان و نهادن آیین‌ها و توقیعات مشهوره»، گنجانده‌اند (دبستان مازدیسنی ۱۲۷۶ی، ۱۶۸-۱۷۶).

دیگر بخش‌های کتاب در هیچ مجموعه‌ای، گزارش یا چاپ نشده است.

این ابیات در باب یزشن کردن ضعیف

ایرج جی دستور سهراب جی الملقب

دستور صر جی رانا

نیام کرد کار پاک ایزدان بایمن روح زرتشت سفتان
 موبسم دین یزشن را تمامی که حق داده بر زشت این کلای
 سخنانی نظیر دول پسند است همه خواننده را این سودمند است
 وزان گویم همه خواننده گانرا که هستند موبدان و بهیر بد انرا
 که این را بر زبان از بر میزنند هر لفظی بخوبی بیرون آرند
 کبار بهیر بدی و هم یزشکار او بیژنه ایم باید مرد دیندار
 تنش از عیبهای پاک باید همیشه از خدا ترسند شاید

صفحه‌ی (آغازین)، ۷۷؛ این ابیات در باب «یزشن کردن» است.

و به سبب آنکه او در ۱۳۰۱ هجری قمری در
 مشهد متوفی شد. از سبب این که در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری

و به سبب آنکه او در ۱۳۰۱ هجری قمری در
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری
 در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری در ۱۳۰۱ هجری قمری

و به سبب آنکه او در ۱۳۰۱ هجری قمری در

که این روز نرود و در زمان پادشاهی جمشید بنوهای دند و بعد
 از آیین پادشاهی کبان چنین بوده است که هر پادشاهی که
 بر تخت سلطنت نشسته تاریخ از وقت جلوس او گرفته است
 و چون زمان پادشاهی او با آخر رسید آنرا ترک کردند تا
 آنگاه که پادشاه هر چه نبرد کرد بنی شهریار رسید این تاریخ را
 بنام او نکرده و درسته یا زده بهجست تاریخ بنام او بماند
 و هرگاه که نام روزه نام اول ماه قدیمی یکی باشد آنرا جشن
 خوانند

صفحه‌ی پایانی (۸)، (فصل هشتم): چگونگی سال، ماهها و نوروز

محتوای کتاب کلیات دستور ایرج

مولف، کتاب را به هشت فصل تقسیم کرده است که برخی دارای عنوان و برخی بدون عنوان هستند:

فصل نخست: ابیاتی در باب یزشن کردن؛ در بیست و پنج بیت سروده شده و از صفحه‌ی ۷۷ تا صفحه‌ی ۷۹ در دست‌نویس آمده است. دستور ایرج در این نوشته توصیه‌هایی به برگزارکنندگان مراسم یزشن می‌کند: هیرید یا موبد نخست باید شیفته‌ی کارش باشد. خدا ترس باشد. تن پاک کند. درستکار باشد. سر و تن و دست و روی شوید. دلش صاف و تنش پاک باشد. گشتی داشته باشد. دو هیرید، با اندیشه‌ی نیک به یزشنگاه روند و ابزار کار چون هوم و برسم و

جیوام و زوهر و آتش فراهم آورند و یزشن را از نونابر آغاز کنند و در نهایت درباره‌ی مزد و پاداش یزشنگران مطالبی سروده‌است.

فصل دوم: تاریخ فرحت بنای آتشکده‌ی بهرام قصبه‌ی نوساری؛ این فصل نیز نود و دو بیت است و از صفحه‌ی ۸۰ تا صفحه‌ی ۸۹ را در بر می‌گیرد. دستور ایرج، بنیانگذار آتشکده را خورشید پسر تهمور، هم‌عصر با دستور سهراب، معرفی می‌کند. که آن را در روز سروش، ماه اردیبهشت سال ۱۱۳۵ یزدگردی برابر با ۱۸۲۲ به وی کرما، بنا می‌کند، و در روز ۲۴ اردیبهشت سال ۱۱۸۰ یزدگردی برابر با ۱۸۶۷ به وی کرما، توسط منوچهر، مقارن با دستوری دستور انوشیروان پسر مانک ملقب به دادیاجی، بازسازی می‌شود و بار دیگر توسط طهمورث پسر جمشید، هم‌زمان با دستوری کیقباد بزرگ، در چهارم خرداد ۱۲۲۹ یزدگردی بازسازی می‌گردد.

فصل سوم: فروغ آیین؛ این فصل که مفصل‌ترین فصل کتاب و به نثر است و از صفحه‌ی ۹۰ تا صفحه‌ی ۲۳۶ دست‌نویس را در بر می‌گیرد. متن دارای ۱۵۴ پرسش و پاسخ است که درباره‌ی موضوعات گوناگونی می‌باشد: اصالت و هویت پارسیان؛ پرسش ۱، ۲ و ۱۱-۲۲. اثبات وجود خدا؛ پرسش ۳-۱۰. زرتشت و مقرب‌ترین پیامبر؛ پرسش ۲۳-۳۰. پنج وخشور - هوشنگ، جمشید، فریدون، منوچهر و کیخسرو - پیش از زرتشت و معجزات آنها؛ پرسش ۳۱، ۳۴. نیامدن پیامبر بعد از زرتشت؛ پرسش ۳۲. معجزاتی که پیش از تولد زرتشت روی داد؛ پرسش ۳۵. معجزات پس از تولد زرتشت؛ پرسش ۳۶، ۳۸-۴۲. عروج زرتشت؛ پرسش ۳۷، ۵۴-۵۵. پذیرش دین توسط زرتشت؛ پرسش ۴۳. پذیرش دین توسط شاه گشتاسپ؛ پرسش ۴۴-۴۶. درخواست‌های گشتاسپ از زرتشت؛ پرسش ۴۸-۵۱. رواج دین و شکست فیلسوفان در مجادله با زرتشت؛ پرسش ۵۱-۵۲. درخواست جاودانگی از خداوند توسط زرتشت؛ پرسش ۵۳. عمر زرتشت و مرگ او؛ پرسش ۵۷-۵۸. فرزندان زرتشت؛ پرسش ۵۹. تک همسری زرتشت؛ پرسش ۶۰. اساس دین زرتشت؛ پرسش ۶۱. نشانه‌های پوششی زرتشتیان (کشتی و سدره)؛ پرسش ۶۲-۷۷. معرفی اوستا؛ پرسش ۷۸-۸۲، ۸۹-۹۱، ۱۰۲. آموزش و یادگیری مقدماتی کودکان؛ پرسش ۸۳. پنج گاه عبادت؛ پرسش ۸۴-۸۵. پخت؛ پرسش ۸۷-۸۸. اخلاق عملی؛ پرسش ۹۲-۹۳. معنی هرمزد و

۱ - سیستم تقویم Vikram Samvat را تأسیس کرد و این به‌عنوان مبدا تاریخ قرار گرفت
(https://en.wikipedia.org/wiki/Vikram_Samvat)
← (کوتوال و بوید ۱۹۸۲: ۲۱۳).

۱ - سیستم تقویم Vikram Samvat، ۵۶-۷ سال از تقویم میلادی جلوتر است. بر اساس سنت رایج هند، پادشاه ویکرامادیتیا اوجین (Vikramaditya Ujjain) پس از شکست دادن سکاه (Śakas) دوره ویکراما ساموات (Vikrama)

امشاسپندان: پرسش ۹۴-۹۵. پرستش یزدان مقابل نور: پرسش ۹۶. حکم‌های ضروری دین: پرسش ۹۷. اوج و فرودهای کیش زرتشت در زمان‌های مختلف: پرسش ۹۸-۱۰۱. طبقات اجتماعی: پرسش ۱۰۳. تن مردمان و چهار عنصر: پرسش ۱۰۴. پاک داشتن گشتی: پرسش ۱۰۵. شفاعت نکردن زرتشت پیروانش را: پرسش ۱۰۶. ده دیو در تن مردمان: پرسش ۱۰۷. زنده شدن مرده در دخمه و بر گهان: پرسش ۱۰۸. پذیرش دیگران به دین مازدیسنی: پرسش ۱۰۹-۱۱۰. ترک دین مازدیسنی: پرسش ۱۱۱-۱۱۲. گهنبار: پرسش ۱۱۳. مدت زمان شیردادن نوزاد: پرسش ۱۱۴. پادایب و عبادات پنج گاه شبانه روز: پرسش ۱۱۶-۱۱۷. زمان‌های نیایش آب و آتش و ماه: پرسش ۱۱۸. آداب غذاخوردن: پرسش ۱۱۹. فرائض سالانه‌ی زرتشتیان: پرسش ۱۲۰. زنده روان یستن: پرسش ۱۲۱. برگزاری مراسم برای شخص متوفی: پرسش ۱۲۲. یقین داشتن دین: پرسش ۱۲۳. نگهداری آتش: پرسش ۱۲۴. توصیه به کشت و زراعت: پرسش ۱۲۵. آداب خوابیدن: پرسش ۱۲۶. قول و پیمان: پرسش ۱۲۷-۱۲۸. وظیفه‌ی عالم در آموزش اوستا: پرسش ۱۲۹. آداب پرهیز از نسا و هیخر: پرسش ۱۳۰-۱۳۱. احترام به استاد و پدر و مادر: پرسش ۱۳۲. پا برهنه نبودن: پرسش ۱۳۳. فرائض زنان و دشتان: پرسش ۱۳۴-۱۳۵. روسپی‌بارگی: پرسش ۱۳۶-۱۳۷. آداب نظرکردن: پرسش ۱۳۸. ازدواج: پرسش ۱۳۹. پرهیز از گوشت خواری زیاد: پرسش ۱۴۰. دستگیری از کسی که به اجبار ترک دین کرد: پرسش ۱۴۱. توصیه به راستگویی: پرسش ۱۴۲. حکم دروغ گفتن: پرسش ۱۴۳. جادنگویی: پرسش ۱۴۴. آداب زن زانو: پرسش ۱۴۵. دعای اهونورا: پرسش ۱۴۶. دستور کیست: پرسش ۱۴۷. تعریف آفرینگان: پرسش ۱۴۸. بهره بردن عوام از ثواب جشن دستوران: پرسش ۱۴۹. بر تخت نشاندن آتش آدران: پرسش ۱۵۰. بر تخت نشاندن آتش بهرام: پرسش ۱۵۱. روز خرداد، ماه فروردین: پرسش ۱۵۲. جشن مهرگان: پرسش ۱۵۳. جشن سده: پرسش ۱۵۴.

فصل چهارم: مناجات: این مناجات نامه دارای نود و دو بیت است و از صفحه‌ی ۲۳۷ تا صفحه‌ی ۲۵۰ ادامه دارد.

فصل پنجم: دعا نام ستایش: این فصل به نثر است و از صفحه‌ی ۱ تا صفحه‌ی ۱۶ دست‌نویس را در بر می‌گیرد. این متن ترجمه‌ای از یکی از بخش‌های خرده اوستا به نام «ستایش یکتا خداوند» است که دستور ایرج نخست بخشی از متن اوستایی آن را نوشته و سپس به فارسی ترجمه کرده و برای بعضی از بخش‌ها تفسیر مفصلی نوشته است. نوشته‌های اوستایی گاهی با متون ویراسته امروز تفاوت‌هایی دارند.

فصل ششم: گزیده‌هایی از روایات فارسی؛ این فصل به نثر است و صفحات ۱ تا ۱۲ دست‌نویس را در بر می‌گیرد و شامل موارد زیر است: ۱- «نشاندن آتش وره‌رام» از روایت کامدین شاپور. ۲- «ساختن دخمه» از روایت کامدین شاپور و از دیگر روایت. ۳- «در باب نکاح بستن» از روایت کامدین شاپور، روایت کاووس کامدین، روایت نریمان هوشنگ، روایت شاپور بروچی و مکتوب سورتیه ادهاروان.

فصل هفتم: گزیده‌ای از کتاب داراب هرمزدیار؛ این فصل به نثر است و از صفحه‌ی ۱ تا صفحه‌ی ۱۵ دست‌نویس را در بر می‌گیرد و شامل موارد زیر است: ۱- «نوزودی کردن». ۲- «آداب نیرنگ خوردن». ۳- «برش‌نوم». ۴- «ارث». ۵- «پادیابی مردن کسی بر سنگ». ۶- «پوشش هنگام یزشن کردن». ۷- «نشاندن آتش وره‌رام» (ناقص). ۸- «ساختن دخمه». ۹- «آداب وندیداد خواندن». ۱۰- «عنوان تعدادی از آورندگان نامه از ایران با ذکر تاریخ». ۱۱- «در باب هوم». ۱۲- «آداب سدره پوشی و بستن کستی». ۱۳- «آداب شب سوم و چهارم مرده». ۱۴- «چگونگی نام گرفتن فرزند از پدر یا مادر». ۱۵- «آداب نسا سپاری به دخمه». ۱۶- «نوزود شدن هیربذزاده».

فصل هشتم: چگونگی سال، ماه‌ها و نوروز؛ این فصل به نثر است و از صفحه‌ی ۱ تا صفحه‌ی ۸ دست‌نویس را در بر می‌گیرد و شامل موارد زیر است: ۱- نوروز و نام ماه‌های سال و برج‌های هر ماه. ۲- چگونگی برگزاری مراسم سال نو. ۳- نوروز عامه و نوروز خاصه.

صفحات فصل‌ها در دست‌نویس

شماره فصل	عنوان کلیات دستور ایرج‌چی	صفحه
۱	ابیاتی در باب یزشن کردن	۷۷-۷۹
۲	تاریخ فرحت بنای آتشکده‌ی بهرام قصبه‌ی نوساری	۸۰-۸۹
۳	فروغ آیین	۹۰-۲۳۶
۴	مناجات	۲۳۷-۲۵۰
۵	دعا نام ستایش	۱-۱۶
۶	گزیده‌هایی از روایات فارسی	۱-۱۲
۷	گزیده‌ای از کتاب داراب هرمزدیار	۱-۱۵
۸	چگونگی سال، ماه‌ها و نوروز	۱-۸

انجامه‌های فصول

اولین انجامه در پایان فصل سوم: «فروغ آیین» صفحه‌ی ۲۳۶ که چنین است:

«به روز مبارک مهرایزد^۱ به ماه فرخنده مهرایزد به سال یک‌هزار و دوصد و چهل و سه از شهنشاه ایزدگرد شهریار ساسان تخمه^۲، این کتاب را تمام کرده‌بود. ایزدان به کام باد».

انجامه‌ی دوم در پایان فصل چهارم: «مناجات» صفحه‌ی ۲۵۰ چنین است:

«این کتاب کلیات دستور ایرج به شرف اتمام پذیرفت فی یومِ روشن راست ایزد به ماه آذر ایزد سنه یک‌هزار و دو صد و چهل و سه یزدگردی، کاتب و مالک هم حقیر کثیرالتقصیر خود ایرج جی بن دستور سهراب جی مهرجی رانا. ایزدان به کام باد. ایدون باد. ایدون تر باد».

انجامه‌ی سوم در پایان فصل هفتم «گزیده‌ای از کتاب داراب هرمزدیار» صفحه‌ی ۱۵ چنین

آمده است:

«کاتب و مالک این [کتاب] کمترین ایرج دستور سهراب جی بن دستور کاوس جی مهرجی رانا سنه یک‌هزار و دو صد و چهل و یک تمام شد».

حال آنکه تاریخ پارسی فقط در نخستین قرون اسلامی رایج بوده است و با تاریخ یزدگردی نیز گاهی خلط می‌شود (اسلام‌پناه، ۱۳۸۴: ۸۵، ۲۵۳؛ نیز عبداللّهی، ۱۳۷۵: ۲۷۱-۲۷۶).

خانم مزداپور از سنجش این تاریخ‌ها چنین استنباط می‌نماید که در ضبط تاریخ‌ها به فارسی، تاریخ همان تاریخ یزدگردی است و نه مجوسی و پارسی (مزداپور، ۱۳۸۶: ۱۳۸۷-۱۳۸۸). بنابراین برای تطبیق سال یزدگردی به هجری شمسی بایستی ده سال به سال یزدگردی اضافه نمود و برای تطبیق با سال میلادی ۶۲۱-۲ سال اضافه نمود. با این حساب کتابت متن در تاریخ هجدهم آذر هزار دویست پنجاه و سه شمسی و نهم دسامبر هزار و هشتصد و هفتاد و چهار بوده است.

۱ - نام روزهای هر ماه در گاهشماری زرتشتی به ترتیب زیر است: (۱) اورمزد، (۲) بهمن، (۳) اردیبهشت، (۴) شهریور، (۵) سپندارمذ، (۶) خرداد، (۷) امرداد، (۸) دی به آذر، (۹) آذر، (۱۰) آبان، (۱۱) خور، (۱۲) ماه، (۱۳) تیر، (۱۴) گوش، (۱۵) دی به مهر، (۱۶) مهر، (۱۷) سروش، (۱۸) رشن، (۱۹) فروردین، (۲۰) بهرام، (۲۱) رام، (۲۲) باد، (۲۳) دی به دین، (۲۴) دین، (۲۵) ارد، (۲۶) اشناد، (۲۷) آسمان، (۲۸) زامیاد، (۲۹) مهراسپند، (۳۰) انیران، در نظم مارنامه به روزهای خرداد و آذر اشاره نکرده است.

۲ - گاهشماری یزدگردی دو مبدأ داشته است: یکی جلوس یزدگرد سوم در سال دهم هجری قمری، که تاریخ یزدگردی است و دیگری بیست سال پس از تاجگذاری یزدگرد، برابر با مرگ او در سال سیام هجری قمری که آن را تاریخ پارسی یا فرسی و مجوسی می‌نامند. تاریخ یزدگردی تاکنون به کار می‌رود،

سبک نوشتاری کتاب

دست‌نویس شامل متون نظم و نثر می‌باشد، فصل‌های یک، دو و چهار به نظم و مابقی به نثر است.

الف) نظم: فصل‌های نظم، سروده‌های خود مؤلف می‌باشند و از آنجا که درونمایه‌ی آنها دینی است، سبکی ساده و بی‌پیرایه دارند. استفاده از واژگان و اصطلاحات دینی زرتشتی ویژگی دیگر این فصول می‌باشد که آنها را در زمره ادبیات فارسی زرتشتی قرار می‌دهد. با این وجود خالی از صنایع ادبی نیستند.

ب) نثر: فصل‌های نثر خود به دو بخش تقسیم می‌شوند:

۱- متون تألیفی: شامل فصل سوم، «فروغ آیین» می‌شود که با سبکی ساده و روان، آموزه‌های دینی را به فراگیران می‌آموزاند.

۲- متون کتابت شده: که می‌توان آنها را به دو دسته تقسیم نمود:

۱-۲- متونی که با ذکر منبع مورد استفاده، عیناً نسخه برداری شده‌اند؛ مانند فصل ششم و هفتم که از کتاب «روایات داراب هرمزیار» برداشت شده‌اند.

۲-۲- متونی که بدون ذکر منبع، از دیگر منابع تلخیص شده‌اند؛ مانند فصل هشتم که از کتاب «نوروزنامه‌ی خیام» و دیگران برداشت شده است.

دستور ایرج مهرجی رانا

دستور ایرج جی پور موید سهراب‌جی پور دستور کاووس جی پور دستور سهراب‌جی، نهمین نسل از خاندان مهرجی رانا نخستین دستور است که در سال ۱۱۹۴ یزدگردی برابر با ۱۸۲۶ میلادی در شهر نوساری گجرات، دیده به جهان گشود (رستم جی ۱۸۹۹: ۳۳-۴۱). او در آغاز، به آموختن زبان‌های اوستایی، پهلوی و فارسی و همچنین نگارش پازند نزد دستور کاووس جی^۱ داراب‌جی دستور مهرجی رانا پرداخت. ایرج جی لیاقت چنین معلمی را داشت، زیرا او به چهار زبان مختلف در

کلمه، از کتاب مقدس اوستا آمده است، از حفظ استناد کننده (کوتوال و بوید ۱۹۸۲: مقدمه ۲۸).

۱ - کوتوال درباره‌ی دانش دستور کاووس جی می‌گوید: تسلط او به زبان اوستایی به قدری قابل توجه بود که می‌توانست به تمام نوشته‌هایی که در آنها یک

آثارش نقل قول می‌کند و نه تنها به زبان مادری خود - گجراتی - می‌نوشت، بلکه اشعار و نوشته‌هایی را به فارسی، برای زرتشتیان ایرانی نگاشت. در دوران حیات خود که کتابدار کتابخانه ملافیروز بمبئی بود (۱۸۶۲-۱۸۸۷) جان تازه‌ای به نسخه‌پردازی و کتابت متون کهن بخشید و بسیاری از نسخه‌های خطی اوستایی، پهلوی، فارسی و گجراتی را در دو نسخه رونویسی کرد: یکی برای کار خود و دیگری برای کتابخانه.

هنگامی که دستور ایرج جی کتابخانه شخصی خود را به کتابخانه دستور مهرجی‌رانا در نوساری اهدا کرد، مجموعه‌ی او شامل صدها نسخه خطی و دیگر کتاب‌های چاپی و جزوه بود (دابار ۱۹۲۳: پیشگفتار و کوتوال و بوید ۱۹۸۲: مقدمه ۲۸).

دستور ایرج جی علاوه بر فعالیت‌های نویسندگی، محقق بسیار فعالی نیز بود و اولین لغت‌نامه پهلوی - گجراتی را در سال ۱۸۶۹ تألیف کرد و در سال ۱۸۶۹، کتاب *Rehbar-e Din-e Jarthoshti* و آموزش دین زرتشتی، به گجراتی منتشر کرد. علاوه بر این، او مؤلف چندین اثر منتشرنشده به زبان فارسی است، از جمله: ماهیارنامه (F81) منظومه‌ای درباره‌ی موقیّت‌های مهرجی رانا در حدود دوهزار بیت؛ بندنامه ایرج (F56) منظومه‌ای اخلاقی در ۱۳۰۰ بیت؛ تفسیر فرگرد ۲۲ و نندیداد (F56)، منظومه‌ای در حدود ۶۰۰ بیت. (شهمردان ۱۳۶۳: ۲۸۱-۲۸۳ نیز دابار ۱۹۲۳: ۳۶، ۴۵).

دستور ایرج جی معتقد بود که تحقیقات زبان‌شناسی اروپایی می‌تواند به درک بهتر زبان اوستایی کمک کند. او به همراه دوستش موبد منوچهرجی شاپورجی و اچا^۱ در سال ۱۸۷۲ ترجمه امروزی ده یشت اوستایی را بر اساس این روش جدید منتشر کرد. همچنین دانش او بر ترجمه‌های گجراتی افراد دانشمندی مانند دستور ک. ای. کانگا^۲، تأثیر گذاشت. دستور ایرج جی همچنین از شاهنامه و تاریخ سنت زرتشتی نیز آگاه بود. به گفته دکتر جی جی مودی^۳، ایرج جی به خاطر خواندن شاهنامه شهرت داشت (کوتوال و بوید ۱۹۸۲: مقدمه ۲۷).

کوتوال و بوید درباره‌ی خصوصیت اجتماعی و پذیرش او توسط پارسیان و همچنین تسلط او

۲ - J. J. Modi و جیوان جی جمشیدجی مودی (۱۸۴۵-۱۹۳۳م)، محقق برجسته آداب و رسوم، تاریخ و اعتقادات پارسیان است که از جمله آثار او می‌توان به مادیان هزار دادستان، یادگار جاماسپی و... اشاره نمود.

Mancherji Shapurji Vatcha - ۱
K. E. Kanga - ۲ کاووس جی ادل جی کانگا (۱۸۳۹-۱۹۰۴)، اوستا پژوهی که از آثار زبان‌شناسان اروپایی استفاده کرد، از آثار او فرهنگ واژگان اوستایی به انگلیسی، خرده اوستا به انگلیسی و گجراتی، دستور زبان اوستایی و... می‌توان برشمرد.

بر اجرای مراسم آیینی دین، چنین می‌نویسند:

«هر گاه اختلافات مذهبی یا مشکلاتی مربوط به جامعه زرتشتی پیش می‌آمد، دستور ایرج‌جی اغلب به عنوان داور عمل می‌کرد. او می‌توانست شواهدی را از منابع مختلف ارائه دهد که دقیقاً به موضوع مورد نظر مربوط باشد. همچنین دانش او از پیچیدگی‌های مراسم مذهبی عالی که توسط موبدان در مکان‌های مقدس و آتشکده‌ها برگزار می‌شد، گره گشا بود. سایر موبدان هنگام ادای عبادات عالی، اغلب هنگام برگزاری مراسم در حضور او تا حدودی ناراحت می‌شدند، زیرا دانش او در مورد اجرای صحیح آنها مورد تردید نبود.

در نوساری داستان معروفی در مورد تعهد ایرج‌جی به اجرای صحیح عبادات عالی زرتشتیان وجود دارد. روزی در حالی که دستور ایرج‌جی در نوساری «وادی در مهر» مراسم یسنا را اجرا می‌کرد، دستور بزرگ کیقبادجی رستم‌جی دستور مهرجی رانا خود را معرفی کرد. به عنوان دستور «دستوران، در جامعه‌ی سنتی نوساری، احترام لازم برای دستور کیقبادجی وجود داشت. دیگر موبدان در جایگاه آیینی به دستور کیقبادجی سلام کردند، اما دستور ایرج‌جی به او سلام نکرد. ایرج‌جی حتی به او نگاه هم نکرد. سپس موبدی از دستور ایرج‌جی پرسید که: «چرا چنین رفتاری داشته است؟» پاسخ ایرج‌جی به وضوح درک او از مراسم و رفتار منضبطانه او را در حین اجرای آنها آشکار می‌کند. ایرج‌جی بیان کرد: «موبدانی که در محوطه تشریفات مراسم انجام می‌دهند در جایگاهی والا هستند. هنگامی که آنها وارد جایگاه آیینی می‌شوند با اورمزد، جاودانه‌های سخاوتمند او (امهرسپندان) و سایر قدرت‌های روحی (ایزدان) ارتباط برقرار می‌کنند، نمی‌توانند و نباید به کسی که خارج از محوطه تشریفات ایستاده است، سلام کنند. اگر این کار را انجام دهند، مراسمشان مخدوش می‌شود» (کوئوال و بوید ۱۹۸۲: مقدمه ۳۰).

دستور ایرج‌جی به قدری در فعالیت‌های کتاب‌نویسی و علمی خود جدی بود که در سال‌های آخر عمرش از ضعف بینایی و کاهش سلامتی رنج برد و سرانجام نابینا شد. و به همت او کتابخانه‌ی دستور مهرجی رانا به طور کامل غنی شد. علاوه بر این، چندین دست‌نویس مهم اکنون فقط در نسخه‌هایی که دستور ایرج‌جی تهیه کرده است، حفظ شده‌اند، زیرا محل نگهداری نسخه‌های خطی که او از آنها نسخه برداری کرده است، اغلب مشخص نیست (کوئوال و شفلید ۲۰۱۲: ۲۰۱).

ویژگی‌های نگارشی کتاب و چگونگی تصحیح آن توسط مصححان

روش کار:

- در متن مؤلف: در بخش «فروغ آیین»، کلمه‌ی «سؤال» را نوشته و متن سؤال را در سطر بعد آورده، سپس کلمه‌ی «جواب» را نوشته و متن جواب را در سطر بعد آورده و در بعضی از پرسش‌های بلند پاسخ (پرسش ۲۱) نوعی پاراگراف بندی به کار برده است. این پرسش و پاسخ‌ها بدون شماره گذاری هستند و به ضرورت آنها را شماره گذاری نمودیم. در بخش «نام ستایش» متن به صورت پیوسته نوشته شده است. در بخش «چگونگی سال، ماه‌ها و نورو»، بخش بندی‌هایی جزئی با «فصل» انجام داده است. مابقی بخش بندی‌ها و پاراگراف‌ها توسط ما انجام شده است.

- حرف نویسی واژگان اوستایی به روش هوفمان و به صورت ایتالیک آمده و واژگان پهلوی به روش مکنزی آوانویسی شده‌اند.

- بعضی از مطالب فصل ششم با جزئی اختلاف تکرار شده‌اند.

- برخی از فصل‌های متن، دارای عنوان هستند، بعضی از عنوان‌ها در آغاز فصل نیامده است و بعضی دارای عنوان نیستند، برای مواردی که عنوان نداشته‌اند، عناوینی را انتخاب نمودیم که در [[آورده‌ایم. همچنین مواردی که به متن اضافه شده است در [[آورده‌ایم. شماره برگه‌های متن نیز در [[آورده شده است.

- معانی عبارات و واژگان در «» آمده است.

- بعضی واژگان که توسط مؤلف معنی شده است، ما از ذکر معنی آنها صرفه نظر کرده‌ایم.

ویژگی‌های نگارشی متن

- حرف «ژ» را گاهی «ژ» می‌نویسد مثلاً: «مژد».

- زیر حرف «ی» دو نقطه می‌گذارد.

- حرف «گ» را «ک» می‌نویسد.

- حرف «ه»، نمودار کسره معمولاً پیش از «ها» جمع افتاده، مثلاً: «کرفها، به جای «کرفه‌ها».

چشمها به جای «چشمه‌ها»، اما در مواردی نیز حفظ شده‌است.

- همزه در آخر برخی از کلمات به عنوان کسره‌ی اضافه نوشته شده‌است «تخمه» و گاهی نشانه‌ی «ای-ای» نکره می‌باشد «خانه» به جای «خانه‌ای».

در متن قاعده یکسانی برای ترکیب واژه‌ها وجود ندارد:

- گاهی سر هم نوشته شده‌است مثل: «بیموت».

- حرف اضافه «به» اغلب به اسم‌ها متصل شده‌است مثلاً: «بصبح، بوقت».

- ضمیر اشاره این و آن اغلب جداگانه «آن جهان» و گاهی نیز سر هم «درین، بدانجهان» نوشته شده‌است.

- جمع الجمع نیز دیده می‌شود «صورها، مایان، شمایان، اسرارها، احوالها».

- «الف» در سوم شخص فعل بطنی «است» گاهی اوقات افتاده است «شدنیست»؛ «ضروریست».

- در ترکیب حرف اضافه‌ی «از» با «ایشان»، «او»، «این» الف ضمیر افتاده‌است مثلاً «ازیشان»، «ازو»، «ازین».

- مصوت کوتاه در بعضی از بخش‌ها نوشته شده‌است.

- کسره گاهی به صورت «ی» نوشته شده‌است مثلاً: «آنی تو»، به جای «آن تو».

- تشدید گاهی نوشته شده‌است مثلاً: «میرا، اول».

- «های» جمع را به کلمه می‌چسباند مثلاً «چشمها»، «نامها».

- اسم «تهمورث» را به صورت «تهمورث» و «طهمورث» و «تهمورس» و «طهمورس» نوشته‌است.

- گاهی «ایشان» را «اوشان» نوشته‌است.

- پیشوند «می» استمراری را سر هم می‌نویسد مثلاً: «میگزاریم» و گاهی جدا مثلاً «می‌بیند».

- حرف «را» در مواردی به مفعول می‌چسباند مثلاً: «هیربدانرا».

- گاهی اسم‌ها و اسم مصدرهای «پاداش، منش، کنش و گُوش» را «پاداشن، منشن، کنشن و گُوشن» می‌نویسد.

- غلط‌های املایی نیز تصحیح و صورت درست آنها نوشته شده، در زیرنویس هم به نکاتی که لازم بوده اشاره گردیده‌است.

- گاهی در اشعار برای پُرکردن سطر از «سط» استفاده کرده‌است.

- در فصل «نام ستایش» بالای اولین واژه‌ی هر عبارت اوستایی، نیز در فصل هشتم بالای هر ماه ظاهراً حرف «ا»؛ «ا۱» نوشته‌است.

*در تصحیح موارد بالا، رسم الخط امروز و دستور زبان لحاظ گردیده‌است.

در پایان از جناب آقای دکتر کرمان دارووالا (Kerman Daruwalla)، هماهنگ کننده‌ی پروژه‌ی برنامه‌ی دانشگاهی TISS-Parzor، به خاطر مساعدت در ترجمه و آوانویسی قسمت گجراتی متن دست‌نویس و نیز از دوست و همکار گرامی، آقای دکتر یاسین راشدی که مقدمه‌ی کتاب را ویرایش کرد، سپاسگزاری کنیم. نیز وظیفه خود می‌دانیم که از زحمات بی‌دریغ سرکار خانم دیناز دهنادی، مدیر محترم نشر برس، برای چاپ و انتشار این اثر، نهایت تشکر را ابراز داریم.

کوتاه نوشت‌ها:

او- اوستایی

په- پهلوی

ر- روی صفحه

پ- پشت صفحه

ی- یزدگردی

ص- صفحه

س- سطر